

نقش سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در ساخت مسجد طراز و نهادینه سازی فرهنگ مسجدمحوری در جامعه^۱

سجاد عربی^۲

چکیده

اهمیت و نقش مساجد در جوامع اسلامی از جمله ایران بر هیچ کس پوشیده نیست و بدون شک هرچه تعداد مساجد و کارکردهای آن بیشتر باشد، فرهنگ اسلامی بیشتر جلوه می‌یابد و تقویت می‌شود. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران به عنوان نهادی که همواره در بالاترین سطوح تقویت فرهنگ اسلامی در جامعه حضور مؤثر داشته، تاکنون سهم بسزایی در زمینه ساخت مساجد طراز و نهادینه کردن فرهنگ مسجدمحوری در جامعه و در بین جوانان و شهروندان داشته است. ساخت مساجد، اصرار بر ترویج فرهنگ مسجد و عینیت بخشیدن به کارکردهای برگرفته از مساجد، یکی از نشانه‌های تأثیر این نهاد مقدس در تقویت فرهنگ اسلامی برگرفته از مساجد و نهادینه کردن آن بوده است. در این مقاله تلاش می‌شود براساس روش توصیفی-تحلیلی و کتابخانه‌ای، نقش سپاه پاسداران در زمینه ساخت مسجد طراز و نهادینه کردن فرهنگ مسجد در جامعه با ذکر نمونه و دلیل بررسی گردد. نتایج تحقیق نشان داده است که سپاه پاسداران از طریق زمینه‌سازی برای نهادینه کردن فرهنگ مسجد محوری و سهیم بودن در ساخت مساجد و تأکید همه جانبه بر این مساله، از اول انقلاب تاکنون در راستای نهادینه کردن فرهنگ مسجد طراز گام برداشته است. تطبیق وظایف و کارکردهای سپاه پاسداران با کارکردهای مساجد، رابطه دوسویه و تکاملی میان آن‌ها را نشان می‌دهد.

واژه‌های کلیدی: مسجد، سپاه پاسداران، مسجدمحوری، فرهنگ اسلامی.

^۱ این مقاله پیشتر در همایش «تحقق مسجد طراز و سنگر پاسداری از انقلاب اسلامی» ارائه شده است.

^۲ دانشجوی دکتری رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه خلیج فارس، بوشهر

۱- مقدمه

مسجد از صدر اسلام تاکنون نقش بسزایی در جوامع اسلامی داشته و دارد؛ این نهاد همواره محل تلاقی مسلمانان مذاهب مختلف اسلامی از رنگ‌ها و نژادهای مختلف بوده است. در چنین مکان مقدسی است که یکی از مهم‌ترین جلوه‌های دین اسلام یعنی وحدت مسلمانان رقم می‌خورد و تربیت دینی آن‌ها شکل می‌گیرد. ایران اسلامی نیز از این موضوع مستثنا نبوده است؛ به طوری که از آغاز انقلاب اسلامی ایران تاکنون، مساجد از محوری‌ترین اماکن برای تعالی و پیشرفت ایران اسلامی بوده و هست. نمونه‌های این موضوع را می‌توان در دوران پیروزی انقلاب اسلامی ایران و حوادث هشت سال دفاع مقدس و همچنین تشکیل نهاد مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران به وضوح ملاحظه کرد.

بدون شک از جمله مهم‌ترین زمینه‌ها برای نهادینه کردن فرهنگ اسلامی و رشد و ترقی جوامع اسلامی، ساخت مساجد در مناطق و سرزمین‌های اسلامی است. به طوری که هر کجا که مسجدی بنا شده، فرهنگ اسلامی نیز به بهترین شکل ممکن نهادینه شده و حس اتحاد و پیوند برادری بیش از پیش تجلی یافته است؛ بنابراین ساخت مساجد و ترویج فرهنگ آن علاوه بر آنکه در قرآن و احادیث و روایات به شدت به آن تاکید شده، در سخنان بزرگان دین اسلام نیز به شدت نسبت به آن ترغیب شده است تا جایی که کلمه مسجد حدود ۲۸ بار در قرآن ذکر شده است. در سوره توبه آیه ۱۸ نیز به اهمیت مسجد و ساخت آن اشاره شده و آمده است: «إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى الزَّكَاةَ وَ لَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ» (آباد کردن مساجد خدا فقط در صلاحیت کسانی است که به خدا و روز قیامت ایمان آورده و نماز را برپا داشته و زکات پرداخته و جز از خدا نترسیده‌اند؛ پس امید است که اینان از راه یافتگان باشند) ﴿توبه/ ۱۸﴾.

علاوه بر این‌ها مساجد در اوایل پیروزی انقلاب اسلامی ایران نیز از اهمیت بسیار بالایی برخوردار بودند و سهم بسزایی در تربیت جوانان مؤمن و انقلابی ایفا کردند. نهادهای مختلفی از آغاز وقوع انقلاب مبارک اسلامی در ایران در زمینه ساخت مساجد و نهادینه کردن فرهنگ مسجد نقش داشته‌اند که «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران» یکی از آن‌ها بوده است. در واقع پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران، پایگاه بسیج مسجد به عنوان یکی از اصلی‌ترین مولفه‌های سپاه پاسداران، پیکره اصلی بسیج را تشکیل داد که حوزه نفوذ اولیه این پایگاه در شهروندان می‌باشد (هاشم‌زهی، ۱۳۹۲ ه. ش). این نهاد علاوه بر اینکه در زمینه‌های کار جهادی همواره پیش قدم بوده، در زمینه‌های فرهنگی نظیر ساخت مساجد و تربیت نیروهای مسجدی سهم بسزایی داشته است؛ نمونه‌های عینی این موضوع را می‌توان در جنگ تحمیلی هشت سال دفاع مقدس به وضوح ملاحظه کرد؛ جایی که میزبان جوانانی بود که از همین فضای مساجد برخاسته و راهی جبهه‌های نبرد حق علیه باطل شده بودند.

۱.۱. بیان مسأله

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی از آغاز شکل‌گیری، پایه و اساس خود را حفظ نظام مقدس جمهوری اسلامی، تربیت جوانانی متعهد و ولایت‌مدار، امنیت جامعه، تقویت فرهنگ کار جهادی، ایجاد وحدت بین اقشار مختلف جامعه، ایجاد پایگاه مردم‌محور برای حفظ نظام مقدس جمهوری اسلامی، آگاهی‌دهی نسبت به خطرات پیرامون و موارد دیگری قرار داده است که همه و همه بر آمده از انقلابی است که با رهبری امام خمینی (ه) و قیام مردمی به بار نشست و ثمراتی را به بار آورد که روز به روز بر آن افزوده می‌گردد. بدون شک یکی از مهم‌ترین پایگاه‌ها برای نهادینه کردن این مفاهیم در جامعه اسلامی ایران، مسجد بوده است که سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با شیوه‌های مختلف و به بهترین نحو از آن برای نهادینه کردن فرهنگ اسلامی و فرهنگ مسجد طراز و همین‌طور فرهنگ کار جهادی بین مردم استمداد جسته است. براین اساس سپاه پاسداران به طرق مختلف از قبیل ساخت مساجد، ترغیب جوانان برای حضور در عرصه‌های فرهنگی مؤثر برگرفته از مساجد و راه‌های دیگر در راستای نهادینه‌سازی فرهنگ مسجد و مسجدسازی در جامعه تلاش کرده است؛ اینکه این نهاد چگونه در این زمینه ایفای نقش کرده و چگونه توانسته است نسبت به تقویت هرچه بیشتر چنین فرهنگی تلاش کند، سوالی است که تحقیق حاضر در پی پاسخ دادن به آن است. بر همین اساس سوالات تحقیق را سوالات زیر تشکیل می‌دهد:

آیا سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در امر مسجد سازی و نهادینه کردن فرهنگ مسجد اقدامات ملموسی انجام داده است؟

چه رابطه‌ای بین مسجد و کارکردهای آن از یک سو و بین نهاد سپاه پاسداران و کارکردهای آن از سوی دیگر وجود دارد؟

تأثیر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در امر تقویت فرهنگ مسجد محوری در چه زمینه‌هایی تجلی یافته است؟

۱.۲. ضرورت و اهمیت تحقیق

تأثیر بالا و بی‌شائبه مسجد، ساخت آن و کارکردهایش در ترقی و پیشرفت جامعه اسلامی به طور کلی و جامعه ایران به طور خصوصی، زمینه‌های توسعه این فعالیت‌ها، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به عنوان موثرترین نهاد در راستای عینیت بخشیدن به این مهم و همچنین جایگاه بالای این نهاد و اقدامات مهم آن‌ها در این زمینه که تا حدود زیادی نادیده گرفته شده است، ضرورت و اهمیت تحقیق حاضر را نشان می‌دهد. از سوی دیگر هم مساجد و هم سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نقش بسزایی را تاکنون در پیشرفت ایران اسلامی ایفا کرده‌اند و علی‌الخصوص سپاه که مفاهیم و ارزش‌های فرهنگی خود را از مکان مقدسی چون مسجد الهام گرفته، تاکنون خدمات ارزنده‌ای را در این راه انجام داده است که لزوم

پرداختن به فعالیت‌های آن‌ها و بررسی و پژوهش در زوایای مختلف آن از ضروریات اجتناب‌ناپذیر است.

۳. ۱. روش تحقیق

روش تحقیق در این مقاله از نوع توصیفی-تحلیلی و البته کتاب‌خانه‌ای است؛ به گونه‌ای که در ابتدا مطالب مرتبط با موضوع پژوهش، جمع‌آوری و سپس فیش برداری شد و در نهایت نیز نتایج حاصله با ذکر مثال و دلایل، تحلیل و توصیف می‌شود و در نهایت نیز نتایج حاصل از تحقیق به صورت مجزا ذکر می‌گردد.

۴. ۱. اهداف تحقیق

هدف از تحقیق حاضر درواقع ترغیب نسبت به ترویج فرهنگ مسجد محوری و کار جهادی و اقدامات سپاه محور در جامعه و همچنین برجسته کردن نقش این نهاد مقدس در راستای نهادینه کردن هرچه بیشتر فرهنگ اسلامی و فرهنگ مسجد طراز و ساخت آن در جامعه است. علاوه بر این تحقیق همچنین تلاش می‌کند مسیر تحقیقات بیشتر در زمینه مسجد، نقش آن در جامعه و همچنین تحقیقات بیشتر در حوزه خدمات ارزنده سپاه پاسداران انقلاب اسلامی برای ایران اسلامی را هموار گرداند.

۵. ۱. فرضیه‌های تحقیق

رابطه مسجد و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و کارکردهای آن دو در جامعه رابطه‌ای دوسویه است.

۶. ۱. پیشینه تحقیق

تحقیقات زیادی تاکنون درباره مساجد و همچنین سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران نوشته شده است که در بیشتر آن‌ها به بررسی وظایف و کارکردهای مساجد و همین‌طور سپاه پاسداران و دیگر مطالب مرتبط با آن دو پرداخته شده است. نویسنده در جستجوهای خود به تحقیقی که موضوع فعالیت‌های سپاه پاسداران را در امر مسجد سازی و نهادینه کردن فرهنگ مسجد و ترویج آن برجسته کرده باشد، دست نیافت اما در این جستجوها به مقالات و تحقیقاتی چند دست یافت که تاحدودی به موضوع مقاله حاضر نزدیک هستند و از آن‌ها در این تحقیق استفاده شده است به برخی از آن‌ها در زیر اشاره می‌شود:

«الیاسی» (۱۳۸۳ هـ ش) در مقاله‌ای با عنوان «نقش مردم یاری فرهنگی در مدیریت بحران با تاکید بر بحران کردستان ایران در دهه ۱۳۶۰ هـ ش» که در شماره ۲۵ نشریه مطالعات بسیج منتشر شد، آورده است: «سپاه با ورود به مناطق کردنشین، تلاش وسیعی برای راه‌اندازی مراکز فرهنگی (اعم از کتابخانه، کتاب‌فروشی، سینما و مراکز نمایش)، از سرگیری فرایند آموزش رسمی، ایجاد مرکز آموزشی برای آموزش قرآن، احکام و... حمایت از اهل فرهنگ و هنر و ادب، ترمیم و تعمیر و بازسازی مراکز فرهنگی و

مذهبی (مساجد، کتابخانه‌ها و...) و جز آن مبذول داشت که حاصل این تلاش‌ها طی یک دهه بحران کردستان، کاهش چشمگیر نرخ بی‌سوادی، افزایش دانش عمومی مردم، افزایش نرخ روزانه مطالعه، پرورش صدها قاری قرآن و نظایر آن بود» (الیاسی، ۱۳۸۳ ه. ش).

هاشم‌زهی در مقاله «بررسی عملکرد پایگاه بسیج مساجد در اسلامی‌سازی فضای محله» که در شماره ۶۲ نشریه فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج در سال ۱۳۹۳ ه. ش منتشر شده، آورده است: «بسیج پشتیبانی نهاد مقدس سپاه را دارد. در اختیار داشتن مساجد و پایگاه‌های اجتماعی به عنوان مرکز ثقل تعاملات اجتماعی و فرهنگی و مذهبی در محله و ارتباط مستحکم و وسیع و گسترده با روحانیون و حوزه‌های علمیه و عملاً نخبگان از پتانسیل‌های بسیج در مساجد است» (هاشم‌زهی، ۱۳۹۳ ه. ش).

«جهانبخش و همکاران» در مقاله «حضور در مسجد و ارزش‌های اسلامی در بین جوانان استان ایلام (با تاکید بر شهادت طلبی و ایثارگری» که سال ۱۳۹۵ ه. ش در شماره ۵۲ و ۵۳ نشریه «فرهنگ ایلام» منتشر شده، آورده است: «مسجد به عنوان یک نهاد دینی در جهت حفظ اعتقادات دینی و مذهبی، نقش بسزایی را هم به لحاظ فردی و هم به لحاظ اجتماعی ایفا می‌کند. حضور در مسجد نه تنها در افزایش کمالات انسانی و معرفت دینی نقش بسیاری دارد بلکه ضامن مصونیت و حفظ جامعه در برابر اهریمنان نیز هست؛ بنابراین سازمان‌های مرتبط با فرهنگ ایثار و شهادت، نظیر بنیاد شهید، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، فرهنگ و ارشاد اسلامی می‌توانند از این پژوهش بهره ببرند. حضور در مساجد، علاوه بر تربیت درونی فرد، موجب تقویت روحیه خودسازی، شهادت طلبی و ایثارگری و گرایش به رفتارهای اسلامی همچون: امر به معروف و نهی از منکر، عبادت، جهاد در راه خدا، اخلاص، فداکاری، دعا و نیایش و... می‌شود» (جهانبخش و همکاران، ۱۳۹۵ ه. ش).

مقاله حاضر از این حیث که به بررسی نقش سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در امر مسجد سازی و نهادینه کردن فرهنگ مسجد در جامعه می‌پردازد و از این حیث که با ذکر مثال و با دلایل روشن رابطه میان کارکردهای مساجد و کارکردهای نهادی چون سپاه پاسداران را بررسی می‌کند، تحقیقی بدیع و بکر به نظر می‌رسد.

۲- اهمیت مسجد در جامعه اسلامی

مسجد از اهمیت بسیار بالایی در جوامع اسلامی برخوردار است و یکی از اصلی‌ترین نشانه‌های دین مبین اسلام است که تاکید زیادی بر ساخت آن شده است. در قرآن کریم، احادیث پیامبر (ص) و اهل بیت علیهم السلام و سخنان بزرگان اشارات بسیاری زیادی به اهمیت مسجد شده است. کلمه مسجد ۲۸ مورد در قرآن ذکر شده، ۲۲ بار به صورت مفرد (مسجد) و ۶ بار به صورت جمع (مساجد) آن ۲۲ موردی که مفرد

آمده، ۱۵ مورد مقید به قید (حرام) است که مراد از همه آن‌ها همان مسجد مخصوص و معروف و مقدس مسجدالحرام در مکه می‌باشد و یک مورد هم مقید به قید (الاقصى) که مراد از آن اولین قبله‌گاه مسلمانان مسجد الاقصی در بیت المقدس می‌باشد. یک مورد دیگر به قید اضطرار، مقید گشته که مقصود همان مسجد معروف ضرار است که به دست منافقان در مدینه ساخته شده بود (دایرة المعارف طهران، ۱۳۹۷/۰۹/۰۶ هـ ش).

علاوه بر این بنای مسجد احادیث فراوانی از طریق اهل بیت و اهل سنت رسیده است که اهمیت بسیار بالای این کار را نشان می‌دهد. پیامبر اکرم (ص) در حدیثی چنین فرودند: «من بنی مسجدا بنی الله له بیتاً فی الجنة» (هرکس مسجد بنا کند، خداوند برای او خانه‌ای در بهشت بنا می‌کند) (الحرالعالمی، ۲۰۱۲ م: ج ۵/ ۲۰۲). پیامبر (ص) همچنین در حدیث دیگری فرموده است: «من بنی مسجدا و لو کمفحص قطاء بنی الله له بیتا فی الجنة» (کسی که مسجدی بنا کند هرچند به اندازه لانه مرغی بوده باشد، خداوند خانه‌ای در بهشت برای او بنا خواهد ساخت) (همان، ۲۰۴).

حضرت امام خمینی (ره) نیز درباره اهمیت مسجد و جایگاه آن سخنان زیادی مطرح کرده است که بیشتر آن‌ها در صحیفه نور منتشر شده است. در جایی می‌فرماید: «مسجد محلی است که از آن باید امور اداره بشود، این مساجد بود که این پیروزی را برای ملت ما درست کرد، این مراکز حساسی است که ملت به آن توجه داشته باشند، این طور نباشد که خیال کنیم حالا دیگر ما پیروز شدیم، دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؟ پیروزی ما برای اداره مسجد است» (امام خمینی، ۱۳۶۸ هـ ش، ج ۱۳).

حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای (دامت برکاته) نیز درباره اهمیت مسجد سخنان و بیانات زیادی را بر زبان آورده‌اند که به یکی از این بیانات اشاره می‌شود: «نخستین مطلب هم، بنای مسجد و حضور روحانی شایسته در آن است. هم اکنون با وجود ده‌ها هزار مسجد در کشور، جای هزاران مسجد دیگر در روستاها، شهرها، شهرک‌ها و مجتمع‌های ساختمانی خالی است. دسترسی آسان به مسجد، نیاز ضروری مؤمنان و جوانان و نوجوانان ما است (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۰۷/۲۰).

۳- نهاد سپاه پاسداران و اهمیت آن

اهمیت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در جمهوری اسلامی ایران و نقش این نهاد مردم محور در پاسداری از جمهوری اسلامی بر هیچ کس پوشیده نیست در اهمیت این نهاد همین بس که امام خمینی (ره) درباره آن فرمودند: «من از سپاه راضی هستم، و به هیچ وجه نظرم از شما بر نمی‌گردد. اگر سپاه نبود، کشور هم نبود. من سپاه پاسداران را بسیار عزیز و گرامی می‌دارم. چشم من به شماست. شما هیچ سابقه‌ای جز سابقه‌ی اسلامی ندارید. سلام مرا به همه برسانید. من از همه‌ی شما متشکرم. من به همه

دعا می‌کنم. اوضاع ان‌شاءالله به تدریج درست می‌شود؛ ناراضایتی‌ها رفع می‌شود. خطر مملکت را تهدید نمی‌کند، زحمت ما را فراوان می‌کند. آن‌ها را سرکوب می‌کنیم. باید بیشتر کار کرد؛ باید بیدار بود. اوضاع مملکت خوب می‌شود و این طور نمی‌ماند. به دولت دستور می‌دهم سریعاً به کارهای شما رسیدگی کند و بودجه‌تان را هرچه زودتر بپردازد. خداوند همه‌ی شما را تأیید کند» (امام خمینی، ۱۳۶۸ هـ ش، ج ۹: ۳۱۴).

علاوه بر این اهمیت و جایگاه سپاه در سخنان حضرت آیت الله العظمی خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی هم کاملاً هویداست آن حضرت در این باره می‌فرماید: «سپاه در تاریخ شناخته شده خود ما، یک پدیده کم‌نظیر و شاید بی‌نظیر است؛ یعنی سپاه، موجودی است که ولادت و رشد و نمای آن در صحنه انقلاب، آن هم در عرصه دشوارترین آزمون‌های انقلاب بود.» (بصیرت، ۱۳۹۴ هـ ش) ایشان همچنین در جای دیگری درباره سپاه پاسداران می‌فرماید: «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، در سایه روحیه انقلابی و معنویتی که از سرچشمه جوشان دل منور و روح مصفای آن امام عارفان و قُدوه صالحان، پیوسته می‌جوشید و بیش از همه، جوانان رزمنده و خالص سپاه و بسیج را سیراب می‌کرد، توانست نقش تعیین کننده‌ای در دفع حمله ایادی استکبار به جمهوری اسلامی، ایفا... و حفظ و استمرار نظام را تضمین کند» (بصیرت، ۱۳۹۴ هـ ش)

بنابر آنچه درباره اهمیت بالای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران از زبان امام خمینی (ره) و حضرت آیت الله خامنه‌ای (دام ظلّه العالی) گفته شد، می‌توان به این نتیجه رسید که این نهاد مردم محور می‌تواند علاوه بر نقش‌های دفاعی، سازندگی و تربیتی، نقش‌های دیگری را نیز در جمهوری اسلامی ایران ایفا کند که اثرات آن تا سال‌ها تداوم داشته باشد؛ نقش‌هایی نظیر نهادینه کردن فرهنگ اسلامی از طریق ساخت مساجد و ترویج فرهنگ مسجد محوری در جامعه که اثرات آن بارها دیده شده است. اگرچه سپاه در سال‌های گذشته در این زمینه خدمات ارزنده‌ای از خود برجای گذاشته، اما می‌تواند با دوچندان کردن فعالیت‌های خود در این زمینه، بیش از پیش براق‌تدار جمهوری اسلامی بیفزاید و نسل‌هایی را تحویل دنیای امروزی دهد که نمونه آن را در صدر این نهاد مردم محور شاهد هستیم.

۴- بررسی تطبیقی کارکرد مساجد و سپاه پاسداران

امام خمینی (ره) در دوم اردیبهشت سال ۱۳۵۸ طی فرمانی به شورای انقلاب رسماً تأسیس و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را اعلام کردند و و شورای فرماندهی آن در اطلاعیه‌ای برابر با ۱۶ اردیبهشت ۱۳۵۸ وظایف کلی سپاه را اعلام کرد که یکی از این وظایف مشورت و استفاده از نیروهای انسانی و تخصصی سپاه به هنگام بروز بلایا و حوادث غیرمترقبه و کمک به پیشبرد طرح‌های عمرانی دولت جمهوری اسلامی ایران به منظور استفاده هرچه بیشتر از نیروهای پاسداران بود (شماعی، ۱۳۸۷ هـ ش).

قطعاً موضوع ساخت مساجد و بازسازی آن‌ها نیز یکی از طرح‌های عمرانی بوده است که از سوی سپاه در دستور کار قرار گرفته است. با نگاهی به وظایف و ریز وظایف سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، به وضوح می‌توان نقش‌هایی را پیدا کرد که بخش اعظمی از آن‌ها در مساجد تجلی می‌یابد یا بیانی دیگر، مساجد نیز دارای نقش‌هایی است که با نقش‌های سپاه پاسداران گره خورده است بنابراین چنانچه سپاه پاسداران بتواند از نقش‌های اساسی مساجد به بهترین نحوه استفاده ببرد، قطعاً می‌تواند گام‌های بزرگی را در راستای هرچه بیشتر مسجد محوری و نهادینه کردن فرهنگ اسلامی و مسجدی در جامعه بردارد.

براین اساس مسجد دارای نقش‌ها و کارکردهای گوناگونی در جامعه است. همه اقشار جامعه، اعم از فقیر و غنی، صاحبان امتیاز و متاصب و... در مسجد امتیازات خود را کنار می‌گذارند و در کنار هم به عبادت می‌پردازند و تنها امتیاز آن‌ها داشتن تقواست؛ بنابراین مساجد از عوامل تاثیرگذار در پیشبرد فرهنگ و مدن اسلامی در زمینه‌های مختلف آموزشی، تربیتی و فرهنگی هستند (جهان‌پیش و همکاران، ۱۳۹۵ ه. ش). با توجه به اینکه بیشتر افرادی که در مساجد حاضر می‌شوند، از ویژگی‌های لازم برای پیوستن به بسیج به عنوان زیرمجموعه‌ای از سپاه پاسداران انقلاب اسلامی برخوردارند، بنابراین چنین موضوعی نیز رابطه متقابل مسجد و سپاه را بازتاب می‌دهد.

با این حال از آنجا که یکی از وظایف خطیر سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، «تلاش در جهت استقرار کامل فرهنگ و ضوابط اسلامی در سپاه و بسیج زیر نظر نمایندگی رهبری» (شماعی، ۱۳۸۷ ه. ش) عنوان شده است، لذا همین نقش و کارکرد را در بین کارکردهای مساجد نیز می‌توانیم ببینیم؛ جایی که پس از نقش عبادی و آموزشی، نقش فرهنگی در بین دیگر نقش‌ها و کارکردهای مسجد، دارای بیشترین اهمیت می‌باشد. پیامبر اکرم (ص) محیط مسجد را کاملاً فرهنگی می‌دانستند تا جایی که در حضور آن حضرت و با اجازه ایشان برخی مسابقات برگزار می‌شد و حضرت ضمن ابراز خرسندی از این کار، با حوصله و بردباری کامل از چنین مسائلی استقبال می‌کردند (موظف رستمی، ۱۳۸۱ ه. ش).

یکی دیگر از کارکردها و نقش‌های بسیار مهم مسجد، کارکرد سیاسی آن بوده است؛ این نقش از زمان پیامبر (ص) به آن تاکید شده و هم اکنون نیز اهمیت آن کاملاً مشخص است. حضرت امام خمینی (ره) در تبیین بعد سیاسی مسجد می‌فرماید: «اما راجع به اسلام، شروع کردند تبلیغات کردن به اینکه اسلام یک مکتبی است که می‌گوید: ملائیم، کم کم. لابد پیش می‌آیند یک مکتبی است که مربوط به دعا و ذکر و یک روابطی مابین مردم و مابین خالق و سیاست، کاری به آن ندارد، اسلام به حکومت کاری ندارد، به سیاست کاری ندارد، این را آنقدر تبلیغات روی آن کردند که در جامعه روحانیت هم به خورد آن‌ها هم دادند که بسیاری از آن‌ها هم همین اعتقاد را پیدا کردند. که روحانی مسجد برود و نماز بخواند و عرض می‌کنم از این صنف کارها؛ درس بگوید و مباحثه بکند و آن آداب شرعیه را به مردم نشان دهد. آن‌ها

دیدند که نماز روحانیون و نماز اسلام هیچ به آن‌ها ضرر ندارد، هرچه می‌خواهند نماز بخوانند» (فجری، ۱۳۸۳ هـ.ش). از سوی دیگر از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی یکی از نهادهای تبلیغی و فرهنگی تاثیرگذار در سراسر کشور نهاد مقدس سپاه پاسداران بوده است. توانمندی سپاه به دلیل حضور نیروهای تحصیل کرده، هوشمند، خستگی ناپذیر، انقلابی از یک سو و پشتوانه امکانات تبلیغی و فقدان نهادهای فرهنگی دیگر، قویترین نهاد فرهنگی در گستره کشور بوده است. از جمله این فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی سپاه می‌توان به تأسیس دو دانشگاه امام حسین (ع) و علوم پزشکی بقیه الله (عج) اشاره کرد (شماعی، ۱۳۸۷ هـ.ش). با این حال کارنامه سه دهه پر افتخار سپاه در عرصه‌های سیاسی فرهنگی امیدهای فراوانی را بر مسئولان نظام و همه دوستداران انقلاب در سراسر جهان ایجاد نموده است. بدون شک سپاه که فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی از فعالیت‌های دارای اولویت برای آن بوده، از مساجد در این زمینه نهایت استفاده را برده و تلاش زیادی در این راستا انجام داده است.

از دیگر کارکردهای مسجد، بعد جهادی و کارکرد جهادی آن است؛ از ابتدای اسلام تمامی فعالیت‌ها از جمله گردآوری، تجهیز، سامان‌دهی و تجمع نیرو به هنگام احساس خطر و بیم از تعرض دشمن، در مسجد صورت می‌پذیرفته است. در صدر اسلام مسجد نه تنها محل اعزام نیروها و طرح نقشه‌های جنگی بوده، بلکه رسول الله (ص) دستور می‌دادند در صورت وجود مسجد، چادر فرماندهی ایشان را در کنار آن نصب کنند؛ به طوری که در جنگ با «بنی‌نضیر» به بلال دستور داد تا خیمه ایشان را در کنار مسجد کوچکی نزدیک آن محل نصب کنند اما زمانی که آن خیمه مورد شناسایی و هدف تیر دشمن قرار گرفت، حضرت فرمودند تا خیمه را به کنار «مسجد فضیح» منتقل نمایند تا از تیررس دشمن به دور باشد (موظف رستمی، ۱۳۸۱ هـ.ش).

براین اساس و بنابر آنچه گفته شد سپاه پاسداران از طریق مساجد به خوبی به کارکرد جهادی آن نیز جامه عمل پوشانده است چرا که «دفاع مسلحانه از انقلاب و دستاورهای آن و حفاظت و دفاع از کشور در مقابل هرگونه تهدید و تعرض مسلحانه از داخل»، «جذب، آموزش، سازماندهی، تجهیز و به کارگیری آحاد مردم به منظور تشکیل ارتش بیست میلیونی»، «سازماندهی، آموزش تجهیز، ایجاد و حفظ آمادگی نیروهای سپاه متناسب با تهدیدها، برای انجام ماموریت‌های سپاه» و «سازماندهی، آموزش و آماده به رزم نگه داشتن پرسنل وظیفه سپاه در دوران خدمت ضرورت و احتیاط» همواره از وظایف اصلی سپاه پاسداران از زمان تشکیل بوده است و در این وظیفه نیز به خوبی جایگاه مساجد را حفظ کرد و در راستای نهادینه کردن این کارکرد و مسجد محوری و ترویج فرهنگ مسجد در کشور تلاش کرد. بایسته است در این زمینه به سخنان «سردار داوود غیائی راد» معاون فرهنگی رزمندگان غرب و شمال غرب کشور اشاره شود که می‌گوید: «بسیج پس از پیروزی انقلاب با فرمان امام تشکیل شد. در ابتدا بسیج ملی عنوان داشت و به بسیج مستضعفین و سپس تحت فرماندهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی قرار گرفت. سپاه

یک تشکل نظامی است و سازماندهی نیروهای بسیج در تمام کشور را برعهده می‌گیرد. در بسیج، مسجد در رأس قرار دارد. شروع آموزش نظامی بسیج از مساجد آغاز شد. وقتی در آن دوران وارد مسجد می‌شدید، مشاهده می‌کردید خانم‌ها و آقایان در حال تمرین نظامی و کار با اسلحه هستند» (رادپو گفتگو، ۱۳۹۶ هـ ش).

۵- سپاه و امر خطیر ساخت مسجد

شاید در ابتدا چنین به نظر برسد که سپاه پاسداران در امر ساخت مسجد به اندازه کافی ورود نکرده است اما برعکس این نهاد تاکنون در زمینه مسجدمسازی خدمات خطیری را انجام داده است که کمتر به آن توجه شده و کمتر رسانه‌ای شده است؛ سپاه پاسداران از زمان تشکیل تاکنون متولی این امر مهم بوده و مساجد زیادی را ساخته و یا تعمیر کرده است؛ چنین فعالیت‌هایی همواره در بطن فعالیت‌های سپاه پاسداران بوده و هست. با بررسی این موضوع و با جستجوی اندکی می‌توان برخی از خدماتی که این نهاد مقدس تاکنون انجام داده را ملاحظه کرد. اما متأسفانه این خدمات تاکنون نادیده گرفته شده و کمتر به آن توجه شده است بنابراین لزوم برجسته سازی تأثیر بی بدیل سپاه در زمینه ساخت مسجد و ترویج فرهنگ مسجد سازی در جامعه ایران یکی از راهبردهایی است که انتظار می‌رود این نهاد مردم محور در برنامه‌های آتی خود قرار دهد تا مردم بیش از پیش به جایگاه والای این نهاد مقدس در جامعه دنیوی و امروزی پی ببرند. در زیر به برخی از خدماتی که سپاه پاسداران در امر ساخت و تعمیر مساجد طراز انجام داده، اشاره می‌شود:

مسئول بسیج سازندگی ناحیه عشایر فارس ۲۲ دی ۱۳۹۳ هـ ش اعلام کرد که با برگزاری اردوهای یک‌روزه به تعداد ۲۸۸۷ نفر در زمینه‌های تعمیر و ساخت مسجد و حسینیه - تعمیر و رنگ‌آمیزی مدارس، جمع‌آوری محصولات کشاورزی و پشم چنی، اعزام ۳ تیم بهداشتی درمانی به مناطق محروم عشایری و ارائه خدمات به بیش از ۲۰۰۰ نفر فعالیت‌هایی صورت گرفته است (پایگاه اطلاع‌رسانی بسیج سازندگی استان فارس، ۱۳۹۳/۱۰/۲۲ هـ ش).

مسئول بسیج سازندگی استان فارس ۵ اردیبهشت ۱۳۹۴ هـ ش با اشاره به اجرای ۳۱۱ طرح محرومیت‌زدایی در استان فارس، گفت: این طرح‌ها با اعتباری افزون بر ۱۱۰ میلیارد ریال در نقاط محروم استان فارس با همکاری قرارگاه سازندگی خاتم الانبیاء (ص) اجرا شده است. طرح‌های اجرا شده شامل ساخت مسجد و حسینیه، ساماندهی گلزار شهدا، غسل‌خانه‌ها، مجموعه ورزشی روباز، خانه بهداشت، کتابخانه، جاده و پل، مصلی، آسایشگاه معلولان، پایگاه بسیج، خانه ایتمام، آب‌رسانی، ساخت مجتمع فرهنگی، لایروبی قنات، بیمارستان صحرائی، حمام و سرویس بهداشتی و مدرسه بوده است (پایگاه اطلاع‌رسانی ناحیه مقاومت بسیج سپاه ثارالله^(ع)، ۱۳۹۴/۰۲/۰۵ هـ ش).

سرهنک مرتضی خسروانی فرمانده ناحیه احمد بن موسی (ع) شیراز ۲۹ آبان ۱۳۹۷ هـ ش گفت: به مناسبت هفته بسیج بیش از ۳۰۰ برنامه فرهنگی، اقتصادی در شرق شیراز اعم از غبارروبی قبور شهدا، اعزام گروه‌های جهادی، کلنگ‌زنی ساخت مسجد، بهره‌برداری از مناطق ساخته شده توسط گروه‌های جهادی، برپایی نمایشگاه اقتصاد مقاومتی، برپایی جشن میلاد پیامبر (ص)، برپایی نمایشگاه طب اسلامی، تجلیل از گروه‌های جهادی برتر تحت عنوان ستاره‌داران اقتصاد مقاومتی، نشست‌های روشنگری و بصیرت‌افزایی و برنامه‌های میقات صالحین در نماز جمعه شیراز در دست اجرا می‌باشد (پایگاه اطلاع‌رسانی ناحیه مقاومت بسیج سپاه احمد بن موسی (ع)، ۱۳۹۷/۰۸/۲۹ هـ ش).

فرمانده سپاه ناحیه بقیه الله (عج) شیراز شهریور امسال از ساخت مسجدی توسط گروه جهادی این ناحیه در منطقه «همیانه» خبر داد و گفت که این محل مسجد نداشته و با کمک خیرین تا ۶ ماه آینده با همت گروه جهادی این منطقه دارای مسجد خواهد شد (شبهستان، ۱۳۹۷/۰۶/۱۸ هـ ش).

براساس اعلام ستاد اقامه نماز استان قم، سپاه پاسداران در سال ۱۳۹۷ هـ ش در هشت ماهه اول همین سال، ۳۱ نمازخانه و مسجد را در بخش‌های مختلف این استان و به شکل جهادی ترمیم و ساخته است (تسنیم، ۱۳۹۷/۰۹/۰۷ هـ ش).

سردار بهمن ریحانی فرمانده سپاه حضرت نبی اکرم (ص) استان کرمانشاه گفت: قرارگاه محرومیت‌زدایی با نیت خالص در حال کمک به مردم به خصوص محرومین است و طی چند سال گذشته در استان کرمانشاه بیش از ۲۵ میلیارد تومان در چندین پروژه از جمله ساخت خانه، راه، آبرسانی، مسجد، جهیزیه و... هزینه کرده است. سردار حزنی دبیر قرارگاه محرومیت‌زدایی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی نیز گفت: در کل کشور ۷۸ هزار و ۳۱۶ مسجد وجود دارد، مقام معظم رهبری امر فرمودند که برای هر ۵۰۰ نفر باید مسجد ساخته شود و اکنون ما باید ۸۱ هزار و ۵۳۸ هزار مسجد بسازیم تا این امر محقق شود. مساجدی که می‌سازیم در برابر زلزله امتحان خود را پس داده است و بسیار مقاوم هستند. هر جا که کار نگهداری این مساجد دست سپاه نبوده تبدیل به ویرانه شده چرا که بحث نگهداری بسیار مهم است (باشگاه خبرنگاران جوان، ۱۳۹۷/۰۶/۱۴ هـ ش).

مسئول بسیج سپاه مساجد و محلات سپاه امام رضا (ع) گفت: ساخت پایگاه‌های مقاومت در مساجد وظیفه سازمانی سپاه است و البته به ساخت مساجد در صورتی که کار بر زمین مانده باشد، کمک می‌کند به گونه‌ای که امسال ۱۰۰ مسجد در حاشیه شهر مشهد توسط سپاه ساخته شد (تسنیم، ۱۳۹۷/۰۶/۱۱ هـ ش).

سردار سید ضیاء الدین حزنی مشاور فرمانده سپاه سال ۱۳۹۴ هـ ش در مراسم افتتاحیه مسجد حضرت موسی بن جعفر (ع) روستای علی آباد قم با بیان اینکه قرارگاه خاتم الانبیاء و قرارگاه مرکزی محرومیت‌زدایی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی مأموریت دارد با کمک همه سپاه‌های استانی کمبود

مساجد در سراسر کشور را جبران کند، بیان کرد: انسان‌های باتقوا و با ایمان در مسجد تربیت می‌شوند (فارس، ۱۵/۰۶/۱۳۹۴ ه. ش).

فرمانده قرارگاه کوثر خاتم الانبیاء سپاه پاسداران انقلاب اسلامی با تأکید بر اینکه مساجد در راستای ارتقاء سطح معنوی و فرهنگی مردم تأثیر بسزایی دارند، بی‌توجهی به ساخت مساجد در کشور، نشانه عقب‌ماندگی فرهنگی است و مهم‌ترین اولویت قرارگاه سازندگی قرب کوثر سپاه در گیلان، مسجدسازی و محرومیت‌زدایی است. او گفت که ساخت مساجد در اولویت کاری قرارگاه‌ها قرب کوثر قرار دارد. به گفته سید ضیاء الدین حزنی، در شهرستان رودسر بیش از ۴۰ مسجد توسط سپاه ساخته شده که این تعداد باید افزایش یابد (خبرآنلاین، ۳۱/۰۴/۱۳۹۴ ه. ش).

۶- مسجد از عناصر سازنده سپاه پاسداران

از صدر اسلام تاکنون مساجد از اماکن راهبردی برای جهان اسلام بوده و هست؛ نقش این مکان مقدس در بین مسلمانان بی‌بدیل بوده است. این نقش در زمینه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و حتی نظامی جلوه کرده است به طوری که «در بسیاری از عزوات نقطه آغاز حرکت سپاه اسلام مسجد بوده است» (زرگر و دیگران، ۱۳۸۶ ه. ع). علاوه بر این در جنگ‌های متعدد صدر اسلام، مبدأ شکل‌گیری حرکت در بسیاری از موارد، مسجد بوده است. مثلاً پیش از جنگ خندق پیامبر (ص) در مسجد با صحابه و عموم مردم مشورت کردند و علی (ع) پیش از جنگ‌ها در خطبه‌های پس از نماز مردم را به جنگ با دشمن می‌خواند (مهدوی نژاد و مشایخی، ۱۳۸۹ ه. ش).

با نگاهی به نحوه تشکیل نهاد مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و عناصری که نقش اساسی در ظهور آن داشتند، می‌توان دید که مسجد تأثیر بسزایی در تشکیل این نهاد داشته و تقریباً می‌توان گفت اساس آن از همین مساجد پایه‌گذاری شد. دوم اردیبهشت هر سال یادآور تدبیر حکیمانه امام خمینی (ره) در تأسیس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی است که ایستادگی در برابر ابرقدرت‌های شرق و غرب را سرلوحه کار خود قرار داد تا عزت و افتخار حسینی را بیش از پیش نصیب ملت غیور ایران کند. سپاه پاسداران انقلاب اسلامی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران به دستور امام خمینی (ره) تشکیل شد.

در اردیبهشت ماه سال ۱۳۵۸ ه. ش شورای انقلاب با تأسیس شورای فرماندهی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، گامی اساسی در راه سازمان‌دهی این نهاد برداشت. در آن زمان، دستگاه دفاعی و امنیتی بازمانده از دوره پهلوی، به پاک‌سازی نیاز داشت که براساس همین نیاز، کمیته‌های انقلاب اسلامی با حضور و شرکت فعال مردم در مساجد به صورت خودجوش تشکیل شد تا از فعالیت ناجوانمردانه ضد انقلابیان در داخل کشور جلوگیری کند و توطئه‌های دشمنان را خنثی نماید (آوای جنوب، ۲/۲/۱۳۹۵ ه. ش).

با رهنمودهای حضرت امام (ه) و سخنان گران‌بهای آن حضرت درباره تأثیر بسزای مساجد در جنبش‌های و حرکت‌های اسلامی بود که سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و بسیج مستضعفان نیز شکل گرفتند. در زمان رسول الله (ص) یکی از مهم‌ترین نقش‌های مسجد تدارک مقدمات فکری و بسیج عمومی مسلمانان برای جهاد با کفار بود. همین نقش در جریان نهضت روحانیان شیعه، به رهبری امام خمینی در سال ۱۳۴۲ هـ ش و پس از آن در جریان پیروزی انقلاب اسلامی ایران مشاهده شد. تأثیر مسجد در طول هشت سال دفاع مقدس، در جذب نیروهای رزمنده‌ی بسیجی و آموزش آن‌ها و پشتیبانی و فعالیت‌های پشت جبهه، برهیچ کس پوشیده نیست. امام خمینی در این باره فرمود: «مسجد در اسلام و در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت‌های اسلامی بوده... از مسجد تبلیغات اسلامی شروع می‌شده است؛ از مسجد حرکت قوای اسلامی برای سرکوبی کفار و واردکردن آن‌ها در بیرق اسلام بوده است. شما که از اهالی مسجد و علمای مساجد هستید، باید پیروی از پیغمبر اسلام (صل‌الله‌علیه‌وآله) و اصحاب آن سرور کنید و مساجد را برای تبلیغ اسلام و حرکت اسلامی و قطع ایادی شرک و کفر و تأیید مستضعفین در مقابل مستکبرین قرار دهید» (امام خمینی، ۱۳۸۰ هـ ش).

امام خمینی در صحیفه نور به وضوح به ارتباط محکم میان مسجد و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی اشاره کرده است. آن حضرت چنین می‌فرماید: «مسجد محل بسیج بود. بسیج سپاه بود، این مسجدها را باید شما محکم نگه دارید. نگویند به شما که دیگر مسجد می‌خواهیم چه کنیم؛ ما انقلاب کردیم؛ ما انقلاب کردیم مسجد درست کنیم. این بسیج عمومی، که الان در ایران هر وقت که سپاه پاسداران بگویند، مردم بسیج می‌شوند، این دنبال همین معناست که مسجدها مرکز این مسائل بود (همان).

بنابراین آنچه گفته شد با توجه به نقش مؤثر و بی‌بدیل مساجد در ترویج فرهنگ و تفکر بسیج و پاسداری از ارزش‌های انقلاب اسلامی، ارتباط مساجد و سپاه پاسداران ارتباطی دو سویه بوده است و مساجد از اصلی‌ترین اماکن شکل‌گیری سپاه پاسداران بوده است.

۷- ارتباط با مردم از روزه بسیج

سپاه پاسداران دارای این خاصیت می‌باشد که تعالیم و فرامین رهبر را به عنوان آیین زندگی و نبرد، به صورت یک دکتترین قدرتمند در سیستم فرماندهی و کنترل خود تسری و تعمیم دهد و از سوی دیگر از روزنامه و چشم‌انداز بسیج به منافع عظیم ملت متصل باشد و قدرت سازماندهی، هدایت و کنترل این نیروی بزرگ را در اختیار داشته باشد (بصیرت، ۱۳۹۴ هـ ش). لذا از همین منظر و از آنجا که بسیج نقش محوری در جامعه ایفا می‌کند و دارای پایگاه قدرتمندی در بین مردم برخوردار است، بنابراین سپاه از این محور می‌تواند پتانسیل‌های خود را منصفه ظهور برساند همانطور که تاکنون به این موضوع جامعه عمل

پوشانده است.

سال ۱۳۴۲ هـ ش یعنی سال شروع مبارزات مردمی علیه رژیم پهلوی به رهبری امام خمینی (۵) سال آغاز بسیج به شمار می‌رود. در اندیشه اسلامی امام (۵) بسیج کردن مردم، لازمه انقلابی است که حرکت‌های اولیه آن از ۱۵ سال قبل، آرام آرام و با برنامه‌ای صحیح و حساب شده سیر می‌کند (سایت بسیج، ۱۳۹۷/۰۹/۰۸ هـ ش ۱۰). مشی امام در قبل از پیروزی انقلاب اسلامی عدم اتکا به احزاب و گروه‌ها و تاکید بر مردمی کردن مبارزه بوده است و در برهه پس از پیروزی نیز این مشی استمرار پیدا کرد. به رغم اینکه گروه‌های زیادی در پیروزی انقلاب سهم داشتند، اما هیچ انعطاف و تغییر اساسی در اندیشه امام برای اداره حکومت اسلامی به وجود نیامد. بلکه اندیشه‌ای مالمال از مسئولیت‌پذیری مردم در اداره جامعه داشته‌اند. بنابراین وقتی به فاصله یک روز پس از پیروزی انقلاب، کمیته انقلاب اسلامی به عنوان یکی از مردمی‌ترین نهادها (در مقطع اوان پیروزی) و سپس جهاد سازندگی، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی تأسیس می‌شود که هر کدام برای پاسخگویی به نیازهای اساسی و ضروری انقلاب ایجاد شده‌اند (همان).

بنابراین آنچه گفته شد و از این منظر که بسیج یکی از زیرمجموعه‌های سپاه پاسداران محسوب می‌شود و باتوجه به ارتباط تنگاتنگ آن‌ها از اوایل روزهای پیروزی انقلاب اسلامی تا کنون، سپاه پاسداران همواره این سخن امام خمینی (۵) را که فرمود: «مسجد پایگاه اصلی بسیج است» (امید انقلاب، ۱۳۸۸ هـ ش). آویزه گوش قرار داده و در این راه تلاش‌های زیادی را انجام داده است دلیل چنین موضوعی هم این است که بسیج مساجد دارای مولفه‌هایی است که آن را از بقیه‌ی اقشار متمایز می‌کند. چرا که اقشار بسیجیان زمان کمتری را می‌توانند در بسیج سپری کنند اما در پایگاه‌های مساجد این زمان بسیار بیشتر و شامل اکثر اوقات فراغت و حتی در روزهای تعطیل می‌باشد (امید انقلاب، ۱۳۸۸ هـ ش). علاوه بر این چون معمولاً فاصله پایگاه بسیج تا محل سکونت اعضاء بسیار اندک است این امر باعث ایجاد زمینه مناسب حضور در پایگاه مقاومت می‌باشد. در کنار این‌ها حضور در پایگاه بسیج مسجد همواره بار معنوی استفاده از نماز جماعت و مراسم مذهبی و ذکر و دعا و توسل و کسب فضایل اخلاقی همراه است که بسیج بدون آن‌ها بسیج نخواهد بود و تفاوت اصلی بسیج در ایران با دیگر نیروهای مردمی در سراسر جهان در همین نکته اساسی است و در کنار همه این‌ها در بسیج مساجد همه اقشار حضور دارند و می‌توان از تمام ظرفیت‌های افراد برای پیشبرد امور انقلاب و ترویج اسلام بهره‌برد (همان). براین اساس دیده می‌شود که سپاه همه این موضوعات را مد نظر قرار داده و از این پتانسیل‌ها استفاده کرد و از این موضوع برای ترویج فرهنگ مسجد محوری در جامعه و ترویج فرهنگ اسلامی و نهادینه کردن فرهنگ مسجد طراز در جامعه بهره برد و در این راه به موفقیت‌های زیادی نیز نائل آمده است. بهترین دلیل این مدعا را هم می‌توان قانون و مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی دانست که در آن بسیجی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. در این قوانین چنین آمده است: «سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به مجموعه ستاد کل

سپاه حوزه نمایندگی ولی فقیه در سپاه، سازمان حفاظت اطلاعات سپاه، نیروهای زمینی، هوایی، دریایی و مقاومت بسیج و قدس و سازمان‌های وابسته به آن‌ها اطلاق می‌گردد».

۸- نتایج تحقیق

سپاه پاسداران انقلاب اسلامی در امر مسجد سازی و نهادینه کردن فرهنگ مسجد اقدامات ملموسی انجام داده است که این موضوع در زمینه ساخت و تعمیر مساجد بیشتر تجلی یافته است.

سپاه پاسداران از طریق انطباق ارزش‌ها و مفاهیم و کارکردهای خود با کارکردها و نقش‌های مساجد، در راستای نهادینه‌سازی فرهنگ مسجد در جامعه و ترویج آن تلاش کرده است.

با نگاهی به وظایف و ریز وظایف سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، به وضوح می‌توان نقش‌هایی را پیدا کرد که بخش اعظمی از آن‌ها در مساجد تجلی می‌یابد یا بیانی دیگر، مساجد نیز دارای نقش‌هایی است که با نقش‌های سپاه پاسداران گره خورده است بنابراین چنانچه سپاه پاسداران بتواند از نقش‌های اساسی مساجد به بهترین نحوه استفاده برد، قطعاً می‌تواند گام‌های بزرگ‌تری را در راستای ترویج هرچه بیشتر فرهنگ اسلامی و نهادینه کردن فرهنگ مسجد در جامعه بردارد.

شاید در ابتدا چنین به نظر برسد که سپاه پاسداران در امر ساخت مسجد به اندازه کافی ورود نکرده است اما با جستجوی این موضوع که کمتر رسانه‌ای شده است، مشخص می‌شود که این نهاد تاکنون در زمینه مسجدسازی و تعمیر مساجد خدمات خطیری را انجام داده است که کمتر به آن توجه شده و نادیده گرفته شده است بنابراین لزوم برجسته کردن آن احساس می‌شود.

با نگاهی به نحوه تشکیل نهاد مقدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و عناصر تشکیل دهنده آن، می‌توان دید که مسجد تأثیر بسزایی در تشکیل این نهاد داشته و تقریباً می‌توان گفت اساس آن از همین مساجد پایه‌گذاری شده است.

سپاه پاسداران همواره این سخن امام خمینی (ره) را که فرمود: «مسجد پایگاه اصلی بسیج است» آویزه گوش قرار داده و در این راه تلاش‌های زیادی را انجام داده است این موضوع را هم می‌توان در قانون و مقررات استخدامی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به وضوح دید؛ جایی که در آن بسیجی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است.

بنابراین آنچه گفته شد با توجه به نقش مؤثر و بی‌بدیل مساجد در ترویج فرهنگ و تفکر بسیج و پاسداری از ارزش‌های انقلاب اسلامی، ارتباط مساجد و سپاه پاسداران ارتباطی دو سویه بوده است و مساجد از اصلی‌ترین اماکن شکل‌گیری سپاه پاسداران بوده است.

۸-۱- پیشنهادها

با توجه به اینکه موضوع فعالیت‌های عمرانی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی کمتر مورد توجه محققان و پژوهشگران قرار گرفته است، پیشنهاد می‌شود در این زمینه پژوهش‌ها، مقامات و طرح‌های پژوهشی زیادی انجام شود و موضوع فعالیت‌های سپاه پاسداران و بسیج سازندگی در امر نهادینه‌سازی فرهنگ مسجد به دست تحقیقات ریشه‌ای سپرده شود.

پیشنهاد می‌گردد محققان به بعد تبلیغاتی فعالیت‌های سپاه پاسداران و بسیج مسجد بیشتر توجه کنند و پژوهش‌هایی را در این زمینه در دستور کار خود قرار دهند. برای مثال دانشجویان رشته‌های دانشگاهی پایان‌نامه‌های خود را برپایه مسجد محوری و رابطه آن با نهادهایی نظیر سپاه پاسداران قرار دهند.

۸.۲. ارائه راهکارهای عملی

از آنجا که سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران تاکنون فعالیت‌های زیادی را در امر ساخت و تعمیر مساجد انجام داده است و با توجه به اینکه چنین فعالیت‌هایی معمولاً نادیده گرفته می‌شود، لذا پیشنهاد می‌گردد رسانه‌ای برای پوشش دادن خدمات ارزنده سپاه در این خصوص راه اندازی شود و اساس آن نیز مسجد و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی قرار داده شود.

نظر به ارتباط دوسویه مسجد و سپاه پاسداران پیشنهاد می‌گردد که مراکز جدیدی با عناوین جدید برای چنین منظوری تأسیس گردد تا بتواند فعالیت‌های فرهنگی و سازندگی مرتبط میان دو نهاد را هماهنگ کند برای مثال مرکزی نظیر اتاق فکر مسجد و سپاه تأسیس شود.

از آنجا که بسیج نقش محوری در جامعه ایفا می‌کند و از پایگاه قدرتمندی در بین مردم برخوردار است، بنابراین سپاه از این محور می‌تواند پتانسیل‌های خود را به منصف ظهور برساند همانطور که تاکنون به این موضوع جامه عمل پوشانده است اما می‌توان با توسعه فعالیت‌های بسیج در این زمینه و برجسته‌سازی نقش بسیج مساجد از طریق راهکارهایی نظیر استخدام از بین بسیج مساجد، راه را بر تأثیر هرچه بیشتر سپاه پاسداران و بسیج در امر نهادینه کردن فرهنگ مسجد باز کرد.

منابع

۱. جهان‌بخش، اسماعیل، سپیدنامه، بهروز قدسی، میثم (۱۳۹۵ هـ ش)، حضور در مسجد و ارزش‌های اسلامی در بین جوانان استان ایلام (با تأکید بر شهادت طلبی و ایثارگری)، فصلنامه علمی-ترویجی فرهنگ ایلام، دوره هفدهم، شماره ۵۲ و ۵۳، (پاییز و زمستان ۱۳۹۵ هـ ش)، از صفحه ۱۴۶-۱۶۵.
۲. حر العاملی، الشیخ محمد بن الحسن (۲۰۱۲ م)، وسائل الشیعه، الجزء الثانی عشر، تحقیق: مؤسسسه آل

البيت عليهم السلام لإحياء التراث، مكتبة الحديث و علومه.

۳. شمعی، محمد (۱۳۷۸ هـ ش)، نگاهی به سه دهه خدمت سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، مجله حصون، شماره ۱۷، از صفحه ۶۸-۹۹.

۴. فجری، محمد مهدی (۱۳۸۳ هـ ش)، جایگاه مسجد از منظر امام خمینی (ع)، مجله حضور، شماره ۵۰.

۵. موظف رستمی، محمد علی (۱۳۸۱ هـ ش)، آیین مسجد، گویه اول، تهران.

۶. مهدوی نژاد، محمد جواد، مشایخی، محمد (۱۳۸۹ هـ ش)، بایسته‌های طراحی مسجد بر مبنای کارکردهای فرهنگی - اجتماعی، مجله آرمان شهر، شماره ۵، پاییز و زمستان ۱۳۸۹ هـ ش، صفحات ۶۵-۷۸.

۷. هاشم‌زهی، نوروز (۳۹۲ هـ ش)، بررسی عملکرد پایگاه بسیج مساجد در اسلامی سازی فضای محله، فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هفدهم، شماره ۶۲، از ص ۵۸-۸۶.

سایت‌های اینترنتی

۸. آوای جنوب (۱۳۹۵ هـ ش)، سپاه پاسداران و نقش آن / سپاه پاسداران چگونه تشکیل شد؟، پایگاه اطلاع رسانی آوای جنوب، تاریخ استفاده: ۱۳۹۷ / ۰۹ / ۰۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<http://avayejonoob.com/۱۹۸۹۴.html>

۹. امام خمینی، روح الله (۱۳۶۸-۱۳۷۹ هـ ش)، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و آثار امام خمینی (س). قابل دسترس در آدرس زیر:

<http://www.imam-khomeini.ir/fa>

۱۰. باشگاه خبرنگاران جوان (۱۳۹۷ هـ ش)، خبرگزاری باشگاه خبرنگاران جوان، تاریخ استفاده: ۱۳۹۷ / ۰۹ / ۰۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<https://www.yjc.ir/fa/news/۶۶۵۷۶۵۸/>

۱۱. بسیج (بدون تاریخ)، مصاحبه با سردار سید حجازی، فرمانده نیروی مقاومت بسیج، سایت بسیج، تاریخ استفاده: ۱۳۹۷ / ۰۹ / ۰۸ هـ ش، قابل دسترس در آدرس زیر:

<http://region۸.tehran.ir/Portals/۰/basij/darbareye%۲۰basij/tarikhche%۲۰basij-۰.pdf>

۱۲. پایگاه اطلاع‌رسانی ناحیه مقاومت بسیج سپاه احمد بن موسی (ع)، قابل دسترس در لینک زیر:

<http://tanvir.ir/fa/news/۱۱۰۰۸۰>

۱۳. پایگاه اطلاع‌رسانی ناحیه مقاومت بسیج سپاه ثارالله (ع)، تاریخ استفاده: ۱۳۹۷ / ۰۹ / ۰۸ هـ ش؛ قابل دسترس در لینک زیر:

<http://tanvir.ir/fa/news/۵۴۵۷۷>

۱۴. پایگاه تخصصی مسجد، سخنان امام و رهبری در مورد مسجد و امام جماعت، تاریخ استفاده: ۰۸/۰۹/۱۳۹۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<http://www.masjed.ir/fa/article/۲۵۷/>

۱۵. خبرآنلاین، فرمانده قرارگاه کوثر خاتم الانبیاء سپاه: گیلان به ۲۴۰۰ مسجد نیاز دارد، تاریخ استفاده: ۰۶/۱۳۹۷/۰۹ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<https://www.khabaronline.ir/news/۴۳۸۵۸۷>

۱۶. خبرگزاری تسنیم، ساخت ۱۰۰ مسجد توسط سپاه امام رضا (ع) در حاشیه شهر مشهد، تاریخ استفاده: ۰۷/۱۳۹۷/۰۹ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/۱۵۰۸۳۵۶/۱۱/۰۶/۱۳۹۶/>

۱۷. خبرگزاری تسنیم، سپاه قم ۳۱ نمازخانه و مسجد را به صورت جهادی ساخته یا ترمیم کرده است، تاریخ استفاده: ۰۸/۰۹/۱۳۹۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<https://www.tasnimnews.com/fa/news/۱۸۸۶۷۸۸/۰۷/۰۹/۱۳۹۷>

۱۸. خبرگزاری شبستان، ساخت مسجد منطقه «همیانه» توسط گروه‌های جهادی سپاه ناحیه بقیه الله (عج) شیراز، خبرگزاری شبستان، تاریخ استفاده: ۰۸/۰۹/۱۳۹۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<http://www.shabestan.ir/detail/News/۷۲۶۶۴۳>

۱۹. خبرگزاری فارس، ۵۷ هزار مسجد کشور در حد جمهوری اسلامی ایران نیست، خبرگزاری فارس، تاریخ استفاده: ۰۶/۰۹/۱۳۹۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<https://www.farsnews.com/news/۵/۱۳۹۴۰۶۱۵۰۰۰۷۸۷>

۲۰. دایرة المعارف طهور، جایگاه مسجد در قرآن و روایات، تاریخ استفاده: ۰۶/۰۹/۱۳۹۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<http://tahoor.com/fa/Article/View/۲۸۴۷۴>

۲۱. رادیو گفتگو (۱۳۹۶ هـ ش)، آموزش نظامی بسیجیان از مساجد آغاز شد، پایگاه اطلاع رسانی رادیو گفتگو، تاریخ استفاده: ۰۸/۰۹/۱۳۹۷ هـ ش، قابل دسترس در لینک زیر:

<http://radiogoftgoo.ir/NewsDetails/?m=۱۷۵۶۰۲&n=۱۳۸۹۸۸>